

I. V. KIZYN

**НАУКОВО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ
ЕДВАРДА ЖАРСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РЕФОРМАТОРСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ
XX СТОЛІТТЯ**

У статті здійснено виклад педагогічних ідей Е. Жарського у контексті реформаторської педагогіки. Виявлено культурно-історичні умови розвитку науково-просвітницької діяльності та формування педагогічної спадщини вченого. Визначено місце, роль і значення педагогічних діяльності та ідей Е. Жарського у контексті української та світової, зокрема реформаторської педагогіки XX ст.

Ключові слова: реформаторська педагогіка XX ст., авторитарна педагогіка, нове виховання, педагогіка культури, національне виховання.

I. V. KIZYN

**НАУЧНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ
ИДЕИ ЭДВАРДА ЖАРСКОГО В КОНТЕКСТЕ РЕФОРМАТОРСКОЙ
ПЕДАГОГИКИ**

В статье изложены педагогические идеи Э. Жарского в контексте реформаторской педагогики; определены культурно-исторические условия развития научно-просветительской деятельности и формирования педагогического наследия ученого, определены место, роль и значение педагогической деятельности и идей Э. Жарского в контексте украинской и мировой, в частности реформаторской педагогики XX в.

Ключевые слова: реформаторская педагогика XX ст., авторитарная педагогика, новое воспитание, педагогика культуры, национальное воспитание

I. V. KIZYN

**SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL ACTIVITIES AND PEDAGOGICAL IDEAS OF
EDWARD ZHARSKYJ IN THE CONTEXT OF REFORMATIVE PEDAGOGY OF
XX CENTURY**

The article made a statement of pedagogical ideas in the context of E. Zharskyj of reformative pedagogy, showed cultural and historical conditions of development of scientific and enlightenment activities and pedagogical heritage formation of scientist; defined place, role and importance of pedagogical activities and ideas of E. Zharskyj in context of Ukrainian and World, including reformative pedagogy of twentieth century

Keywords: reformative pedagogy of XX th.century, authoritarian pedagogy, new education, pedagogy of culture, national education.

Сьогодні постає необхідність відтворити цілісний культурно-історичний процес розвитку української національної педагогіки у минулому і сьогоденні, включивши до її скарбниці науки, просвітницькі, педагогічні ідеї педагогів у т.зв. материковій Україні та за її межами.

Одним із творців національної педагогіки у діаспорі є просвітитель і педагог Едвард-Андрій Жарський (1906–2003). Життя і педагогічно-просвітницька діяльність Е.-А. Жарського пов'язані з основними ідеями та тенденціями розвитку української галицької педагогіки першої половини ХХ ст., перенесеними у другій половині ХХ ст. в діаспору. Вони стосуються засвоєння світової класичної педагогічної спадщини, впровадження у життя основних ідей світової реформаторської педагогіки, зв'язку освіти та виховання з українською національною ідеєю, в основу якої було покладено збереження і розвиток етнокультурної самобутності українців в умовах колонізації земель України та обґрунтування потреб українців у національному вихованні. Це визначає необхідність вивчати науково-просвітницьку діяльність та демократичні педагогічні ідеї Е. Жарського у контексті світової реформаторської педагогіки ХХ ст.

До проблеми вивчення історії освіти та виховання у Галичині у першій половині ХХ ст., зокрема ідей реформаторської педагогіки, зверталися українські педагоги Г. Кемінь [4], В. Кравець [6], Б. Ступарик [9], М. Чепіль [15] та низка інших учених. Ними розглянуто регіональні особливості галицької педагогіки в її культурно-історичному розвитку та в контексті української національної та світової педагогіки відповідно до її реформаторських тенденцій кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Менш дослідженою є педагогічна спадщина української діаспори, зокрема західної. Загальну характеристику розвитку освіти у діаспорі дано у працях В. Андрущенка [1], П. Кононенка [5], О. Сухомлинської [10], Т. Усатенко [13]; педагогічну спадщину окремих діячів української діаспори вивчали О. Вишневський [2], П. Кононенко [5], М. Левківський [7], А. Онкович [8], М. Фіцула [14], П. Щербань [16]. Постать Е. Жарського, значення його культуротворчої просвітницької діяльності опосередковано вивчали О. Вацеба [12] – у дослідженні проблем фізичного виховання і спорту української молоді в минулому і сьогоденні; А. Онкович [8] – у контексті діяльності Шкільної Ради та часопису «Рідна Школа»; Б. Трофим'як [11] – у межах вивчення історичної проблеми ролі і значення гімнастично-спортивних організацій у національно-визвольному русі Галичини другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.

Історіографічний огляд засвідчив, що педагогічні погляди Е. Жарського, як і численних представників вітчизняної національно-демократичної педагогіки, до 90-х рр. ХХ ст. в Україні були невідомими, а їхній науково-педагогічний доробок – недостатньо дослідженим. Тому опрацювання значного обсягу літературних джерел, широкого кола архівних, друкованих та рукописних матеріалів, які висвітлюють життєвий простір і багатовекторність напрямів діяльності вченого-педагога, уможливають виявлення основних концептуальних ідей та положень його творчої спадщини у контексті розвитку реформаторської педагогіки.

Метою статті є виклад педагогічних ідей Едварда-Андрія Жарського у контексті реформаторської педагогіки для їх використання у сучасних умовах модернізації вітчизняної освітньої галузі.

Науково-просвітницька та науково-педагогічна діяльність Е. Жарського як українського вченого та педагога розвивалася впродовж галицького (львівського – до 1944 р.) та еміграційного (з 1944 – Словаччина, Німеччина та ін.; з 1950 – США) періодів. Життя і науково-просвітницька діяльність Е. Жарського у галицький (львівський) період здійснювалася в умовах колоніальної залежності та культурно-політичного впливу метрополії (у різні періоди – це Польща, Австро-Угорщина, Радянський Союз), а в еміграції (у США) пов'язані з соціокультурними обставинами розвитку української культури, зокрема педагогіки, в Україні та українській західній діаспорі.

Різномібною була науково-просвітницька і педагогічна діяльність Е. Жарського, яка виявлялася у багатовекторності її напрямів: *науково-природничого* (пов'язаний з базовою освітою та науковим пошуком у галузі біології, іхтіології, геології та географії); *науково-педагогічного* (представлений творчою спадщиною в галузі історії педагогіки, дидактики, теорії виховання, предметних методик), *освітньо-організаційного* (зумовлений діяльністю на різних посадах в освітніх закладах та наукових установах, зокрема: директора Львівської приватної

гімназії імені Т. Шевченка, асистента кафедри зоології Львівського університету, доцента Інституту педагогіки та Лісового інституту у Львові, професора Українського технічно-господарського інституту у Мюнхені, професора та директора Українського Технічного Інституту у Нью-Йорку, наукового співробітника департаменту патології та ембріології Нью-Йоркського університету, директора Педагогічного Інституту Університету Українознавства НТШ, голови Координаційної Виховно-Освітньої Ради при Світовому Конгресі Вільних Українців та Шкільної ради при Українському Конгресовому Комітеті Америки); *просвітницько-виховного* (актуалізований пропагуванням української культури, освіти, науки та спорту у численних публікаціях в журналах і часописах, поширенням санітарно-гігієнічних знань серед широких мас населення з метою утвердження здоров'язберігаючої, родинної педагогіки); *фізкультурно-виховного* (представлений низкою наукових праць з теорії та історії спорту, методики фізичного виховання учнівської молоді); *спортивно-організаційного* (характеризується особистим активним заняттям спортом, пропагуванням на власному прикладі здорового способу життя, гарту і вишколу, участю в організації галицького «Пласту», членством в Управі спортивного товариства «Україна», керівництвом Українським Студентським Спортивним Клубом у Львові, спортивною радою Української Спортової Централі Америки і Канади; редагуванням спортивних журналів «Змаг» та «Спортові Вісті»).

Серед основних напрямів діяльності Е. Жарського вагомим є освітньо-організаційна, про що свідчать посади, які обіймав український педагог у освітньому просторі української діаспори: з 1953 року член-засновник, перший голова (1953 – 1954 рр.) Шкільної ради при Українському конгресовому комітеті Америки (УККА), директор Педагогічного інституту українознавства (педагогічний факультет Університету українознавства НТШ спільно з філією УВУ), голова Координаційної виховно-Освітньої ради при СКВУ; вдруге обов'язки голови Шкільної ради Е. Жарський виконував у 1961 – 1977 роках. В еміграції як голова Шкільної ради Е. Жарський ініціює вирішення низки питань культурно-просвітницького характеру, що становить зміст освітньо-організаційної діяльності педагога: видавнича справа, організація періодичних педагогічних видань, організація ефективної освітньо-виховної практики, робота з кадрами. Освітньо-організаційну діяльність Е. Жарського можна назвати управлінською, вона значною мірою пов'язана з посадами, які обіймав педагог.

Провідною метою і завданням науково-педагогічної діяльності Е. Жарського було висвітлення ідей «нового виховання» (експериментальної педагогіки, реформаторської педагогіки, вільного виховання тощо) у контексті світової та української історії педагогіки. У межах цієї мети визначаємо предметне коло науково-педагогічної діяльності Е. Жарського: виховання у системі стосунків: держава і освіта, особистість і держава; аналіз і схвалення «нових течій» у вихованні; аналіз і критика авторитарної, «традиційної» педагогіки; порівняльна характеристика «педагогіки культури» та теорії національного виховання; пріоритетність національного виховання над класовим і державницьким; обґрунтування мети і завдань національного виховання.

Контекст науково-просвітницької діяльності та педагогічних поглядів Едварда Жарського визначають демократичні перетворення у сфері освіти, а саме: ідеї реформаторської педагогіки, напрямами якої були педагогіка позитивізму, теорія вільного виховання, експериментальна педагогіка і психологія, педагогіка дії, теорія трудової школи та громадського виховання, теорія нових шкіл та нового виховання, педагогіка прагматизму (прогресивізму), педагогіка культури.

Реформаторська педагогіка, як зазначає О. Сухомлинська, – це потужний педагогічний рух першої третини ХХ ст., який об'єднав педагогів багатьох країн у їх бажанні реформувати систему освіти, яка не відповідала вимогам часу і потребам дитини, і пропозиції докорінним чином її змінити на новий тип школи й освіти, новий зміст освіти і нові організаційні форми, методи і засоби навчання, які висувалися ним на перший план. Реформаторська педагогіка – це різномірний і різнобічний рух, до якого входило багато педагогічних напрямів і течій, які розробляли різні шляхи реформування школи. Реформаторська педагогіка охоплювала «нове виховання» з його новими школами, що спиралися на педоцентричні позиції і вільний розвиток особистості, експериментальну педагогіку, що будувала свою концепцію на кількісних методах природничих наук, «трудова школа» з її ідеями активізму та мануалізму й підготовки до життя, соціальну педагогіку П. Наторпа, який підкреслював суспільний характер виховання та його

зумовленість суспільним життям, педагогіку особистості Г. Гаудіга, який розробляв ідеї художньо-творчого розвитку особистості на основі самодіяльності і творчості і ін. [10, 774].

Ідеї реформаторської педагогіки знайшли своє відображення у основних працях Е. Жарського: «Руханка. Гри-забави. Нарис програми фізичного виховання» (1956), «Невже тільки вчити?» (1958), «Природа України. Підручник для шкіл українознавства» (1958), «Нарис економічної географії України» (1958), «Творча функція виховання» (1959), «Історія виховання» (1960), «Програми навчання і виховання» (1960), «Педагог прогресивізму» (1965), «Виховання та його мета» (1966), «Виховання: суть, мета, курс працівників дошкілля» (1967р.), «Напрявні української виховної системи» (1967), «Мистецтво навчання» (1969), «Велетні педагогіки національної культури: Я.А.Коменський (1592 – 1670) – Б. Грінченко (1863 – 1910)», (1970), «Йоган Гайнріх Песталоцці (у 225-річчя народин)» (1971), «Педагогіка ХХ ст.» (1972), «Географія України: зошит для вправ» (1987).

Заслугою експериментальної педагогіки, як зазначає Е. Жарський, було те, що вона вимагала основного і всебічного дослідження дитини. Це призвело до гострої критики панівного гербартського ригоризму, безкомпромісності та формалізму. Одночасно вона висувала вимоги свободи й права особистості на вільне життя, що означало виникнення наприкінці ХІХ ст. різних індивідуалістичних напрямків у вихованні, які пропагували т.зв. «нову школу» як протиставлення «старій традиційній школі». До того ж вважалося, що суттю та призначенням людини є «діяння» і зрозумілим для неї є тільки те, що вона сама створює та здійснює у своїх діях та чинах. Тому й головним завданням виховання повинна бути не «культура розуму», а «культура волі»; коли ідеалом стає людина, здатна до відповідальної праці як у професійній чи економічній сферах, так і в суспільно-громадській [3, 21].

Е. Жарському найбільш близькі ідеї педагогіки культури: «педагогіка культури на свій лад підходить до педагогічного процесу і в характерний для себе спосіб розв'язує проблему виховуючого навчання. Педагогіка культури розрізняє два способи мислення: один – переживання вартості, другий – для пізнання речі. Для педагогіки культури вивчення є неначебто тільки певною сторінкою поняття «формування» ... Молодь сама має їх переживати, визнавати та засвоювати. Це є своєрідне самовиховання гуманістичного характеру, що сильно відрізняє педагогіку культури від натуралістичного утилітаризму» [3, 36 – 37]. Ці ідеї знайшли прихильників і набули поширення у середовищі галицьких педагогів першої половини ХХ століття, де формувалася педагогічна професійність Е. Жарському, а також вони не втратили своєї актуальності і сьогодні.

Е. Жарський робить підсумки («зведення») дослідження ідей і напрямів реформаторської педагогіки: «1. Розвиток психології вніс позитивний вклад у науковий розвиток педагогіки. Психологія виявила хибний погляд старої, традиційної педагогіки, що «дитина є поменшення дозрілої людини», що всі її психічні функції є такі ж, як і в дозрілих людей, тільки їхній зміст багато менший. Виявляється намагання поборювати інтелектуалістичний статизм традиційної школи шляхом волюнтаризму й динамізму «нового виховання». Проте надмірний психологізм у педагогіці викликає у деяких колах поважні застереження. 2. «Традиційна школа», сконцентрована на праці вчителя, поступається «новому вихованню», яке концентрується на праці учня. Змінюється ставлення вчителя до учня. Розкривається виховна роль ігор та спорту у вихованні молоді; ревізується поняття кари, попирається виховання у молодіжних організаціях і т. п. 3. Різні педагогічні системи неоднаково вирішують проблему мети виховання. Важко знайти якусь однозгідність, бо натрапляється тут на деякі труднощі; лібералізові протиставиться авторитаризм, індивідуалізові – усупільнення, свободі – примус, суб'єктивізові – об'єктивізм, свободному вихованню – муштрування, ідеалізові – матеріалізм, натуралізові – гуманізм. 4. Практичні вартості педагогічних напрямків знаходять свою оцінку на основі того, у якому ступені організація виховання відповідає моральним, політично-суспільним, науковим, культурним і економічним вимогам даної суспільності і держави. До І світової війни традиційна школа повністю реалізувала ці вимоги» [3, 38].

Науково-педагогічна праця Е. Жарського пов'язана з проблемами загальної дидактики, які розкриті ним у процесі ґрунтовного аналізу дидактичних теорій попередників («Мистецтво навчання», «Загальна педагогіка», «Педагогіка ХХ ст.» та ін.), а також часткової, зокрема методики викладання рідної мови, географії рідного краю – України, фізичного виховання

(«Природа України. Підручник для шкіл українознавства», «Географія України». Зошит для вправ», «Нарис економічної географії України», «Основи спортивного тренінгу», «Історія українського фізичного виховання», «Руханка. Гри-забави. Нарис програми фізичного виховання» та ін.). Серед основних дидактичних принципів учений-педагог виділяв: дитиноцентризм, природовідповідність, науковість, наочність, національно-культурну детермінованість. Домінуючим методом у педагогічній діяльності Е.Жарський вважав особистісно зорієнтований підхід до навчання і виховання, зосередження зусиль вихователя на внутрішньому світі дитини, вихованні самостійності, здатності до самовиховання, а з-поміж цінностей, які мають формувати педагоги в школах українознавства, виокремлював такі: милосердя і толерантність, доброту та чесність, демократизм і свободу, патріотизм та жертвовність, здоровий спосіб життя й працьовитість, цілеспрямованість і самокритичність та ін.

У педагогічній спадщині Е.Жарського знаходимо посилання на праці провідних філософів, психологів, педагогів (Г.Вашенко, Й.Ф.Герbart, Б.Грінченко, О.Декролі, Дж.Дьюї, Е.Кей, Г.Кершенштейнер, Е.Клапаред, Я.А.Коменський, М.Монтессорі, П.Наторп, Й.Г.Песталоцці, В.Ратке, Д.Рескін, Г.Шарельман та ін.) та висвітлення їхніх науково-педагогічних поглядів. Е.Жарський визначає при цьому національно-культурну специфіку українського виховання, врахування якої важливе для впровадження досвіду «нового виховання» на українських теренах – і в Галичині, і в діаспорі.

Дидактичні уявлення Е.Жарського спонукали критично оцінити окремі теорії, зокрема традиційного, герbartівського, виховання; детально проаналізувати напрямки експериментальної (реформаторської) педагогіки; розробити нові особистісно зорієнтовані підходи (на основі системного, діяльнісного, культурологічного, аксіологічного) до проблеми національного виховання української молоді в іноетнічному оточенні (у діаспорі).

У складних умовах полікультурного оточення чужини для Е.Жарського питання національного виховання молоді через навчання у школах українознавства надавалося націотворчого значення, оскільки українська громада поза межами України ніколи не трактувалася ним відокремлено від української нації. Проблему національного виховання української молоді в іноетнічному оточенні Е.Жарський називає «вітальною (життєво необхідною – прим. І.К) проблемою» – проблемою буття і росту української спільноти, яка пов'язана з питанням «бути чи не бути» українській нації серед інших народів світу.

Встановлено, що провідною метою та завданням науково-педагогічної діяльності Е.Жарського було висвітлення ідей, концептуальних положень різних напрямів реформаторської педагогіки, їхній відбір, наукове опрацювання і впровадження у систему вітчизняної освіти та педагогіки. Зокрема, Е.Жарським особлива увага приділялася: проблемам виховання у системі відносин «держава і освіта», «особистість і держава»; аналізу та популяризації «нових течій» у вихованні; аналізу і критиці авторитарної, «традиційної» педагогіки; встановленню спільних рис у «педагогіці культури» та теорії національного виховання; обґрунтуванню пріоритетності національного виховання над класовим чи державницьким, а також формулюванню мети, завдань і напрямів національного виховання.

Досліджуючи та популяризуючи ідеї реформаторської педагогіки, що заклали підґрунтя демократичних зрушень у світовій та вітчизняній освітній галузі, Е.Жарський у змісті своєї науково-педагогічної спадщини, представлений численними науково-теоретичними положеннями, висновками і практичними рекомендаціями, розкрив мету, завдання, напрями й шляхи здійснення національного виховання; значення родинного, материнського, здоров'язберігаючого виховання; єдність концептуальних ідей національної педагогіки та педагогіки культури; взаємозв'язок традиційного і «нового» виховання; роль учителя як суб'єкта виховання; способи та методи формування особистості вихованця тощо.

Педагогічна спадщина Е.Жарського та сукупний освітньо-виховний досвід української діаспори актуальні і водночас недостатньо засвоєні сучасною українською системою виховання. Порівнюючи системи освіти в сучасній Україні та середовищі української діаспори, встановлено, що українці в еміграції, навчаючи та виховуючи молодь на ґрунті національних традицій та в контексті ідей реформаторської педагогіки, пройшли свій шлях «інтернаціоналізації», «глобалізації освітнього простору», пошуку «інноваційної діяльності» в нових культурно-цивілізаційних умовах, подолання авторитаризму «всезнаючого» учителя,

ідеалу «дидактичного енциклопедизму» шкільного змісту – всього того, що нині задекларовано в освітньому просторі України на найвищому рівні. Тому в процесі модернізації національної системи освіти в Україні неocenним вважаємо інтелектуальний досвід української діаспори загалом, концептуальні ідеї і теорії, методичні поради й рекомендації відомих українських педагогів, і зокрема Е. Жарського.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (Спроба прогностичного аналізу) / В.П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С. 11 – 17.
2. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібник для студентів вищих навчальних закладів / О.Вишневецький. – Дрогобич: Коло, 2003. – 528 с.
3. Жарський Е. Історія виховання / Е.Жарський // Мандрівець. – №2 (3). – 1994. – С. 2 – 47.
4. Кемінь Г. Теорія і практика «нового виховання» у західноєвропейській педагогіці (кінець XIX – середина XX ст.) / Г.Кемінь. – Дрогобич: Коло, 2004. – 124 с.
5. Кононенко П. П. Одноступенчистість світового українства / П. П. Кононенко // Українознавство. – 2006. – № 3. – С. 298 – 301. – С. 298.
6. Кравець В. П. Зарубіжна школа і педагогіка XX століття / В.П. Кравець. – Тернопіль: Обласне книжково-журнальне видавництво «Тернопіль», 1996. – 290 с.
7. Левківський М. В. Історія педагогіки: підручник / М. В. Левківський. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 360с.
8. Онкович А. Формування професійної компетентності вчителів української діаспори США засобами педагогічної періодики: дисертація ... канд. пед. наук: 13.00.04 / А. Онкович. – К., 2004. – 165 с.
9. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки, становлення: навчально-метод. посібник / Б.М. Ступарик. – К.: ІЗМН, 1998. – 336 с.
10. Сухомлинська О. Реформаторська педагогіка / О.Сухомлинська // ЕО / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 774
11. Трофим'як Б.Є. Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга половина XIX ст.. – перша половина XX ст.): монографія / Б.Є. Трофим'як. – Львів, 2003.
12. Український спортивний показник книжкових видань з фізичного виховання та спорту в Україні (1922 – 1941) / укладач та автор передмови О. Вацеба; наук. ред. Б.Якимович. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2002. – 120 с.: іл. – (Укр.. біобібліографія. Нова серія; Ч. 6).
13. Усатенко Т.П. Українська національна школа: минуле і майбутнє: українознавчий вимір / Т.П. Усатенко. – К.: Наукова думка, 2003. – 285 с.
14. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник / М. М. Фіцула. – Видання 2-ге, виправлене, доповнене. – К.: Академвидав, 2005. – 560 с.
15. Чепіль М. М. Теорія і практика формування національної свідомості дітей та молоді Галичини / друга половина XIX – перша третина XX століття: монографія / М.М Чепіль. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 503 с.
16. Щербань П. М. Прикладна педагогіка: навчальний посібник / П. М. Щербань. – К.: Вища школа, 2002. – 215 с.